

1994b, 178–179. Veiksmazodžių *rūptis* „ropštis, lipti (iš vežimo)“, *ruōptis* ir *ruōbtis* „ropštis, skverbtis“ reikšmę gerokai pakeičia sangraža, suteikdama jai daugiau spalvų - iš objekto struktūros keitimo pereinama į judėjimo, padėties keitimo LSG. Dėl reikšmių „gremžti“ : „rūpėti“ (psichinės veiklos LSG) plg. dar (Fraenkel LEW 750–751, Karaliūnas, 1987, 81; 1972, 14–16, Kaukienė, 1994, 177–178).

Veiksmazodžio *rūpti*, -a susidarymas turėtų būti panašus, kaip ir kitų šakninių *a*-kamenių veiksmazodžių su apibendrintu šaknies balsiu *u* – *brūkti*, *lūpti*, *rūbti* ar *rūsti* (abu pastarieji taip pat žinomi iš A. Juškos žodyno). Greta jų yra panašios reikšmės *ia*-kameniai, turintys šaknyje *au* ar *uo*: kaip ir *brūka* : *braūkia*, *lūpa* : *laučia*, *luōpia*, *rūba* : *raūbia*, *ruōbia*, *rūsa* : *raūsia* (žr. dar Karaliūnas 1987, 109 ir 1972, 14–16). Tokių šakninių *a*- ir *ia*-kamenių veiksmazodžių porų susidarymas bendras jau rytų baltams, plg. la. *lupt*, *lupu* (ar *lupju*) „lupti“ : *lāupt*, *lāupju* „plėšti“ ir primena analogiškas poras su šakniniu *i* : *ieiei*, plg. *krlkai*, -a „kreiktū“ : *krelkai*, *kriēkai* (žr. Kaukienė, 1994, 13–14). Iš tokių artimos reikšmės porų paprastai tik vienas veiksmazodis įsitvirtina bendrinėje kalboje. Jei išlieka abu, jie būna gerokai nutolę semantiškai.

Šalia *a*- ir *ia*-kamenių porų gali būti ir intarpinių veiksmazodžių, turinčių nykstamąjį šaknies balsių kaitos laipsnį. Tokių intarpinių veiksmazodžių kilmė ir funkciniai santykiai su minėtomis poromis gali būti dvejopi: a) jie gali būti vartojami sinonimiškai su *a*-kameniais, reikšdami aktyvų veiksmą, pvz., *brūkti brūka* / tarm. *bruūka*, *knibti*, tarm. *kniba* / *knūmba* „kinti, griebti, kišti pirštus“ ; b) gali sudaryti su *ia*-kameniais veiksmazodžiais dialezinę opoziciją, pvz., la. *brukt*, *brūku* „griūti, irti“, lie. *rūbti*, *ruūba* „darytis nelygiam, grublėtam“, *rūpti*, *ruūpa* „t.p.“, *knibti*, *knūmba* „glebti, linkti“.

Taigi santykis tarp aptariamojo *rūpti* bei jo šakninių giminaičių *raūpti* , *ruōpti* ar *rūpti*, *ruūpa* yra visai dėsningas.

Audronė Kaukienė

LITERATŪRA

- IEW – Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern und München, 1969, t. 2.
LEW – Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg - Göttingen, 1962, 1965, t. 1, 2.
Karaliūnas S., 1972, Semantika ir etimologija. – LKK 13 5–17.
Karaliūnas S., 1987, Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė. Vilnius: Mokslas.
Kaukienė A., 1994a, *Rūši* tipo veiksmazodžių šaknies sandara. – Baltistica, t.18 (1), 9–18.
Kaukienė A., 1994b, Lietuvių kalbos veiksmazodžio istorija, Klaipėda: Rytas, t. 1.

Forma *kylė* – naujybė

LKŽ V 776 užfiksuotas žodis *kylė*, kuris ženklui „=“ nurodytas esąs *kdele*. „Prūsų kalbos etimologijos žodyne“ (II 187–188) V. Mažiulis formą *kylė* plačiai sieja su prūsų kalbos *kylō* „Bachstelze, (baltoji) kielė“.

LKŽ *kylė*, be abejo, bus dėsninga forma iš *kdele*, nes ji ten nurodyta iš A. Juškos rinkinių, iš kurių LKŽ pirmuosiuose tomuose daug netranskribuotų bendrinės kalbos

atitikmenimis „dūnininkiškų“ formų (A. Juška gimęs ir augęs Kałtinenuose, Šilalės r.). Plg. dar A. Juškos žodyno formas *grýžtas* „griežtas“ LKŽ IH 632, *jšmas* „iešmas“ LKŽ IV 209 ir kt.

F. Kuršaičio forma *kylė*, ten irgi nurodoma, yra iš „Littauisch-deutsches Wörterbuch ... Halle a.S. 1883, p. 183, taip pat yra abejotinos kilmės ir senumo.

Apskritai F. Kuršaičio pastabos apie tolimesnių šnektų faktus dažnai yra koreguotinos (pvz., *šung, rudung* „šuo, ruduo“, o šnektų yra *šū'n, rýdū'n* || *rýdū'n* – *šuōn, ruduōn*; *unduō* = (v) *ōndū* || (v) *ōndū*: || *ūndū*: „vanduo“ ir kt.

Katýčių apylinkių vakarų aukštaičių tilžėnų šneкта buvo gerokai paveikta pietų žemaičių (dūnininkų), nes vos ne 100% samdinių 1860–1940 m. buvo iš Ž. Naumiesčio, Vainuto, Žygaičių, kur tik ir tėra *kīlė* || *kīlī* – kdelė. Be to, dėl mados mainytas ūkiais Prūsų Lietuvoje 19 amž. antrojejo pusėje ir 20 amž. pradžioje buvo daug migruojama nuo Įsruties iki Klaipėdos ir atvirksčiai (tai yra pasakoję daugybė klaipėdiškių), todėl *ie > i*, *uo > u* atšvaitų galėjo būti iš tų laikų, nes vakarų žemaičiai (donininkai) turėjo tam tikrą polinkį „padūninkuoti“, pvz.: *šīna* – šiėnā Sg LKT 144, *vi'nā* – vienā Sg ten pat, *tām kārtū* – tām kaftuo Sakūčiai, Šilutės r. LKT 142, *āmžū* – amžiuo „amžiuje“ Sakūčiai ten pat, *sasū* – sesuō Sakūčiai ten pat, *paakū* – paakiuō „paakiui“ Ventė LKT 144; *veršū* – viršuō „viršuje“ Šlu LKT 145; *ī'sū* – tiesiau „tiesiaus“ Sg LKT 143, *jugdāmī's* – juokdamys „juokdamiesi“ Sg ten pat, *daiñū'fe* – dainuoti Sg ten pat; *to'li* – toliē „toli“ Prk LKT 139; *tėvī* – tėvie „tau“ Dumpiai, Dovių apyl. LKT 134, bet *sāvė* – sāvie „sau“ Dumpiai LKT 135, *paskū* – paskuō „paskui“ Dumpiai LKT 135 ir t.t. (žr. dar Fenzlau, 1936, 45).

Kokio tai senumo reiškiny, kada donininkai pradėjo tarti *sakū'fē* – Sakūčiai, *ūga* – ūoga (ir *ōga*), *ožū'dē* – užuodė (ir *ōžō'dē*), *dū'k* – dúok (ir *dō'k*) ir t.t. (Saūgos), *ú'sis* – úosis (ir *ō'sis*), *vāikur* – vaikuo (ir *vāiko*) ir kt. (Rūsnė), plg. (Grinaveckis, 1973, 194–195). Neturint senesnių autentiškų tos tarmės užrašų, šiandien sunku pasakyti apie to reiškinio senumą. Gal ta pati dūnininkų, vos ne persmelkusių visas vakarų žemaičių šnektas, įtaka, o gal ir liekana bendro polinkio *ē, *ō > i*, *u* su pietų žemaičiais užuomazga, neturėjusi vak. donininkų šnektose vėlesnės ir visuotinės raidos.

Taigi formos *kylė* istorija yra aiškiai susijusi su žemaičių dūnininkų tam tikru dėsnium, turinčiu atšvaitų vad. donininkų šnektose, dar svarstytinu ir tyrinėtinu, bet kažin ar turinčiu kokį ryšį su prūsų kalba ir jos leksika, fonetika. Ir kažin ar šiuo atveju tą *kylė* reiktų lyginti su žodžiu *lytus* fonetiškų pakitimu, būdingu visiems žemaičiams ir daugeliui vakarų aukštaičių šnektų, o *kylė* visai kitaip pateko į LKŽ V 776, kitaip ten ir pateikiama (su lygybės ženklų, t.y. manant esant dėsningą fonetinį pakitimą).

Vytautas Vītauskas

LITERATŪRA

Fenzlau W., 1936 Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets. Halle.
Grinaveckis V., 1973, Žemaičių tarmių istorija. Vilnius.

¹ Mano užrašai 1958 ir 1959 metais.

LKT = Lietuvių kalbos tarnės: Chrestomatija. Vilnius, 1970.

LKA II = Lietuvių kalbos atlasas. T. 2. Vilnius, 1982, 66 žeml.; Komentarų p. 78.

Dėl būtojo dažninio laiko dalyvių atributinės vartosenos

Akademinėje tritomėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ nurodoma, kad atributiškai yra „vartojami esamojo, būtojo kartinio ir būsimosio laiko veikiamieji dalyviai, taip pat esamojo, būtojo ir būsimosio laiko neveikiamieji bei reikiamybės dalyviai“ (LKG 2 332). Iš esmės tas pats teiginys vienatomėje „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ skelbiamas taip: „Požymio reikšmė vartojami visi dalyviai, išskyrus būtojo dažninio laiko veikiamuosius dalyvius ir pusdalyvius“ (DLKG 369. Išretinta cituojant). A. Paulauskienė „Lietuvių kalbos morfologijoje“ (1994, 359), priminusi ką tik pacituotą LKG nuostatą, būtojo dažninio laiko dalyvių linksniavinę (su juo susijusi galima atributinė jų vartoseną) apibūdina kaip potencinės paradigmos pavyzdį: „[...] visa šio laiko linksnių sistema išgalvota tų, kurie rašo gramatikas, pagal atributiškai vartojamų laikų pavyzdį. Tuo būdu gaunama būtojo dažninio laiko linksnių paradigma, kurios formos kalboje nevartojamos. Bet gal kada nors bus vartojamos“.

Čia ir norėčiau pasakyti, kad būtojo dažninio laiko veikiamieji dalyviai jau yra vartojami atributiškai, DLKG terminu tariant, požymio reikšmė. Tiesa, šitoks vartojimas yra gana retas. Pavyzdžių turiu iš J. Balčikonio verstų pasakų, J. Apučio grožinės prozos, iš laikraščių ir šių dienų verstinės literatūros. Atributiškai pavartoti rasti šie linksniai: vienaskaitos bei daugiskaitos vardininkas ir galininkas, daugiskaitos kilmininkas. Pvz:

Prakeikta, dar kartą prakeikta šventoji harmonija, dar tada, vaikystėje, taip dažnai aplankydavusi juos tris Aput 48; Įsigalėjus savarankiškai ekonomikai, kurioje produkcija atitinka suvartojimą, liovėsi kova už rinkas, anksčiau būdavusi pagrindinė karų priežastis Čepl 228; Taigi eglutės nelinksmino nei saulės šviesa, nei paukščiai, nei rausvi debesėliai, plaukdavę rytą vakarą ties ja padangėmis Balč 87; Prisiminė retsykiais ateidavusį niūrų kirpėją, kuris nugremždavo jam smakrą Čepl 272; [...] Benas, kai skaitydavo kokias pasakas apie gerąsias senutes, padėdavusias Joneliui kvailiukui, visada galvodavo apie Gapšienės trobelę Aput 62; Mes net turėjome nuolatinį žiūrovų, kasdien ateidavusių dainuoti, šokti, žaisti drauge su mumis LM 1985 08 17.

Būtojo dažninio laiko dalyvių vartojimas požymio reikšmė, rodos, sitetas su kalbos intelektualizacijos tendencija. Šiuo atžvilgiu visai panašiai, tik kur kas dažniau, yra vartojami būsimosio laiko veikiamieji dalyviai (juos būtų tikslinga aptarti atskirai).

Kazimieras Župerka

ŠALTINIAI

Aput – Aputis J. Skruzdėlynas Prūsijoje. Vilnius, 1989.

Balč – Andersenas H. K. Pasakos / Vertė J. Balčikonis. Vilnius, 1966.

Čepl – 1984-ieji / Iš anglų kalbos vertė V. Čepelėjus. – Orvelas Dž. Gvyulių ūkis. 1984-ieji. Vilnius, 1991. P. 79–330.

LM – „Literatūra ir menas“.